

Οικονομική ανάλυση των χωρών σε μετάβαση Το τραπεζικό σύστημα της Βουλγαρίας

Του Δρος Ηλία ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η μεταλλαγή του Βουλγαρικού Τραπεζικού συστήματος άρχισε από τις αρχές του 1990, ως συνέπεια των ραγδαίων πολιτικών εξελίξεων που προηγήθηκαν. Συγκεκριμένα, οι αλλαγές στη Βουλγαρία άρχισαν τον Ιανουάριο του 1990 αμέσως μετά την αλλαγή του καθεστώτος. Διαλύεται η κεντρική Τράπεζα (mono-bank) και ιδρύονται 59 εμπορικές κρατικές Τράπεζες, 8 εξειδικευμένες στα μακροπρόθεσμα δάνεια, μία εξειδικευμένη στις συναλλαγές συναλλάγματος και ένα Ταμευτήριο. Αποφασίστηκε μάλιστα, όπως πουληθεί μέρος των μετοχών τους σε κρατικές επιχειρήσεις έτσι, ώστε να μειωθεί ο άμεσος κρατικός έλεγχός τους. Τα βασικά στοιχεία, που χαρακτηρίζαν και σε κάποιο βαθμό χαρακτηρίζουν ακόμα το Τραπεζικό σύστημα των χωρών σε μετάβαση και στα Βαλκάνια και στις χώρες της πρώην Ανατολικής Ευρώπης είναι αντιπροσωπευτικά και μοιάζουν προς όσα συμβαίνουν στο Βουλγαρικό Τραπεζικό σύστημα.

Βασικά χαρακτηριστικά

Το ανεπαρκές σύστημα πληροφοριών και το σύστημα πληρωμών, με συνέπεια να υπάρξει υπέρμετρη συσσώρευση αποθεματικών και υποχρεώσεων με αποτέλεσμα την απώλεια του ρόλου του μεσάζοντα, αφού οι ιδιώτες πελάτες απέφευγαν συστηματικά τη χρησιμοποίησή του για την εκτέλεση πληρωμών.

Η δομή του τραπεζικού συστήματος είναι συγκεντρωτική.

Η έλλειψη κινητικότητας που το χαρακτηρίζει οφείλεται στην έλλειψη τραπεζικής εμπειρίας και στελεχών με την απαιτούμενη εκπαίδευση.

Η ανυπαρξία κανονιστικού και εποπτικού πλαισίου κατάλληλου για την ανάγκες της οικονομίας της αγοράς και η αδυναμία να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες.

Ο μεγάλος αριθμός των μη αποδοτικών δανείων, που δόθηκαν από τις μεγάλες κρατικές Τράπεζες, πρακτική της εποχής του κεντρικού οικονομικού σχεδιασμού.

Η έλλειψη πλήρους εκπαίδευσης των νεοδιορισθέντων τραπεζικών στελεχών, σχετικά με το τραπεζικό management και την αξιολόγηση κινδύνων.

Ο μεγάλος αριθμός τραπεζικών μετοχών, που έχουν στα χέρια τους κρατικές επιχειρήσεις και άλλοι ημι-κρατικοί Οργανισμοί αποτελεί εμπόδιο στην ανεπηρέαστη λήψη πιστωτικών αποφάσεων.

Οι όποιες κατά χώρα διαφορές, που ανέκυψαν στην πορεία, είναι το αποτέλεσμα των διαφορετικών μεθόδων, που ακολουθήθηκαν για τη διάλυση της mono-bank καθώς και από την αρχική περίοδο των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών για την Μετάβαση σ' ένα σύστημα οικονομίας της αγοράς συνθηκών ανταγωνισμού. Οι ιδιομορφίες του Βουλγαρικού Τραπεζικού συστήματος, οι οποίες έδωσαν και το στίγμα της μεθόδου αντιμετώπισης του προαναφερθέντος πλέγματος προβλημάτων, είναι αφ' ενός η αυξημένη σπουδαιότητα των εξειδικευμένων Τραπεζών και αφ' ετέρου η σπουδαιότητα του ρόλου της Τράπεζας Αποταμιεύσεων (Ταμειυτήριο). Αυτές σηματοδότησαν τον διαχωρισμό μεταξύ μίας ομάδας Τραπεζών (εμπορικές και εξειδικευμένες), οι οποίες ήταν καθαροί δανειολήπτες και μίας ομάδας Τραπεζών, οι οποίες ήταν καθαροί δανειοδότες λόγω του γεγονότος, ότι συγκέντρωναν τον συντριπτικό (πάνω από 80%) όγκο των καταθέσεων.

Αυτή η πραγματικότητα είναι ενδεικτική της ανυπαρξίας του διατραπεζικού ανταγωνισμού, αφού οι Τράπεζες «δανειστές» εξαρτιόνταν απόλυτα από τις Τράπεζες «δανειολήπτες» για άντληση κεφαλαίων.

Στη Βουλγαρία η Τράπεζα Αποταμιεύσεων (Ταμειυτήριο) ήταν καθαρός δανειοδότης των εμπορικών και εξειδικευμένων Τραπεζών. Όταν το 1990 διαλύθηκε το σύστημα της mono-bank, το βουλγαρικό Ταμειυτήριο διέθετε πλέον του 70% των συνολικών καταθέσεων.

Εξελίξεις μετά το 1990

Μετά το 1990 επιτρέπει η ίδρυση νέων Τραπεζών με συνέπεια να λειτουργήσει και να αυξηθεί ο διατραπεζικός ανταγωνισμός. Ο αριθμός των Τραπεζών από 59 στις αρχές του 1990 αυξάνεται σε 75 στο τέλος του 1991.

Η προσπάθεια αναδιάρθρωσης του τραπεζικού συστήματος ξεκινά ουσιαστικά το 1991, οπότε και άρχισε να εφαρμόζεται ένα σχέδιο, το οποίο αποτελείτο από μακροοικονομικές αλλαγές στη νομισματική και πιστωτική πολιτική και στη συνέχεια στο καθ' εαυτό τραπεζικό σύστημα.

Τα βασικά στοιχεία του σχεδίου αναδιάρθρωσης του τραπεζικού συστήματος, τα οποία αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά των σχεδίων όλων των πρώην σοσιαλιστικών χωρών είναι:

1. Τα σχέδια ιδιωτικοποίησης των Τραπεζών.
2. Η θέσπιση νέου εποπτικού και ελεγκτικού πλαισίου.
3. Η θεσμική πολιτική αντιμετώπισης των μεγάλων δανείων άνευ αποδόσεως και η σχέση τους με την αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων, και,
4. Ο νέος ρόλος της κεντρικής τράπεζας ως εκδότριας του νομίσματος και εποπτεύουσας αρχής.

Καθοριστικό και σημαντικό ρόλο στη στρατηγική των μεταρρυθμίσεων και της ανασυγκρότησης έπαιξαν τα θεσμικά μέτρα, που ελήφθησαν σχετικά με το σύστημα πληρωμών και του όγκου των μη αποδοτικών τραπεζικών δανείων.

Παρά το γεγονός, ότι οι περισσότερες πρώην ανατολικές χώρες, πιεζόμενες από τις επείγουσες ανάγκες του αναδυόμενου ιδιωτικού επιχειρηματικού τομέα και του υπερχρεωμένου δημοσίου, αναγνώρισαν την αναγκαιότητα αντιμετώπισης αυτών των προβλημάτων. Η Βουλγαρία είναι ίσως η μόνη χώρα, που αντιμετώπισε το ενδεχόμενο επίλυσης των δομικών προβλημάτων του τραπεζικού συστήματος μέσω της συγχώνευσης των πολυάριθμων μικρών Τραπεζών σε 8 έως 10 μεσαίου μεγέθους Τράπεζες. Αναλυτικά μπορούμε να ποσοδορίσουμε τα βασικά αυτά δομικά προβλήματα στις ακόλουθες ενότητες:

1. Στον αυστηρό διαχωρισμό σε Τράπεζες, που εξυπηρετούν τον επιχειρηματικό τομέα (Private sector) και σε αυτές που εξυπηρετούν τα νοικοκυριά (Retail banking).

2. Στην μείωση του ελεύθερου ανταγωνισμού σαν φυσικό αποτέλεσμα της συνύπαρξης αφ' ενός ολιγάριθμων και μεγάλων τραπεζικών ιδρυμάτων, τα οποία συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο όγκο των διαθεσίμων, του κεφαλαίου και των υποχρεώσεων και αφ' ετέρου πολυάριθμων μικρών τραπεζικών Ιδρυμάτων, τα οποία εκπροσωπούν ένα πολύ μικρό ποσοστό της συνολικής Τραπεζικής δραστηριότητας.

Το 1992 η Βουλγαρία εφαρμόζει ένα εντελώς νέο τραπεζικό νόμο, που βασίστηκε στα πρότυπα των δυτικών οικονομιών, υιοθετώντας το γερμανο-ιαπωνικό μοντέλο του universal banking, με αποτέλεσμα οι Τράπεζες να έχουν την δυνατότητα να ασκούν δραστηριότητες τόσο εμπορικού, όσο και επενδυτικού χαρακτήρα και να μπορούν, να προχωρούν σε μακροπρόθεσμες επενδύσεις, όπως σε εγγυήσεις και ακίνητα.

Η βουλγαρική νομοθεσία είναι μία από τις πλέον φιλελεύθερες, σε σύγκριση πάντοτε με τις άλλες χώρες, που βρίσκονται σε μετάβαση, αφού επιτρέπει στις Τράπεζες να επενδύουν μέχρι και το 100% του κεφαλαίου και των αποθεματικών τους.

Η νομοθεσία εξαιρεί παρ' όλα αυτά από τις μακροπρόθεσμες επενδύσεις τις εγγυήσεις, που ήρθαν στην κατοχή των Τραπεζών από την κατάπτωση των εγγυήσεων οφειλών τους.

Παρά την συγγένεια των υπό αντιμετώπιση προβλημάτων η βουλγαρική τραπεζική νομοθεσία διαφέρει από εκείνες άλλων χωρών σε Μετάβαση σε ωρισμένους σημαντικούς τομείς:

Καθιερώθηκαν αυστηρά όρια σχετικά με την υπέρμετρη ή και αποκλειστική χρηματοδότηση ενός πελάτη, καθώς και για την ενδεχόμενη απόκτηση πλειοψηφίας των μετοχών των Τραπεζών από μετόχους, οι οποίοι θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τον έλεγχο των τραπεζικών ιδρυμάτων. Θεσπίστηκε νομοθετική ρύθμιση για την εγγύηση των καταθέσεων. Ένα βασικό πρόβλημα, που αντιμετωπίστηκε στη θέσπιση ενός συστήματος εγγύησης των καταθέσεων, υπήρξε η δεδομένη υψηλή αναλογία των άνευ αποδόσεων δανείων, γεγονός, που σήμανε για ωρισμένα τραπεζικά ιδρύματα την αύξηση των κινδύνων και του συνολικού κόστους, που συνεπάγεται η εφαρμογή ενός τέτοιου συστήματος εγγυήσεων, με αποτέλεσμα την de facto καθιέρωση μίας φορολόγησης των Τραπεζών κείνων με καλό management και χαμηλή αναλογία μη αποδοτικών δανείων. Στις προϋποθέσεις για την ίδρυση νέων τραπεζικών Ιδρυμάτων θεσπίστηκε υψηλό μετοχικό κεφάλαιο.

Παρ' όλο, ότι επιτρέπεται στις Τράπεζες να προχωρήσουν στην εφαρμογή διαδικασιών κατάπτωσης ενυπόθητων δανείων (foreclosure) δεν έχει θεσπιστεί πτωχευτικό δίκαιο.

Αυτό είναι σημαντικό για την μετεξέλιξη του τραπεζικού συστήματος, αφού αντιπροσωπεύει «το κλειδί» για τις Τράπεζες και τα άλλα πιστωτικά Ιδρύματα στην προσπάθειά τους να ασκήσουν πίεση στους οφειλότες και ορίζει το πλαίσιο προστασίας, που θα απολαμβάνουν οι επιχειρήσεις σ' αυτές τις περιπτώσεις.

Η μη συγκεκριμενοποίηση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και η αδυναμία των τραπεζών να χρησιμοποιήσουν τα αποθεματικά των κρατικών επιχειρήσεων ως εγγυήσεις παροχής δανείων είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της ροής πιστώσεων και την ανάσχεση της μεταρρύθμισης του τραπεζικού συστήματος.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι Τράπεζες απαιτούν υποθήκες, Τραπεζικές καταθέσεις ή άλλες εγγυήσεις ως προϋπόθεση για δανειοδοτήσεις, πράγμα, που αυξάνει τον κίνδυνο των δανειοληπτών. Το γεγονός όμως, ότι τα περισσότερα τραπεζικά δάνεια είχαν δοθεί σε κρατικές επιχειρήσεις και δεδομένου, ότι δεν μπορούν να προχωρήσουν σε διαδικασίες foreclosure σε βάρος κρατικών περιουσιακών στοιχείων, οι Τράπεζες δεν μπορούν στην πράξη να χρησιμοποιήσουν την κατάπτωση ενυπόθηκων δανείων και την εκκαθάριση (liquidation) ως μέσα για την επιβολή κυρώσεων στις ζημιογόνες κρατικές επιχειρήσεις με στόχο την ανασυγκρότησή τους.

Η ανυπαρξία ενός νομοθετικού πλαισίου για την ανασυγκρότηση των επιχειρήσεων αυτών, πριν από την διαδικασία πτώχευσης, έχει ως αποτέλεσμα την συσσώρευση επισφαλών απαιτήσεων και ζημιών στις Τράπεζες-πιστωτές.

Αξιοσημείωτο είναι, ότι το 1992 η διάρθρωση του εσωτερικού χρέους της Βουλγαρίας είχε ως εξής: ιδιωτικός τομέας 3%, ευρύτερος κρατικός τομέας 40% και κρατικές επιχειρήσεις 57%.

Βασικό πρόβλημα αποτελεί η καθυστέρηση θέσπισης νομοθετικού πλαισίου εποπτείας του τραπεζικού συστήματος. Το πλαίσιο αυτό είναι καθοριστικό για την ανάπτυξη και υγιή λειτουργία των Τραπεζών γιατί θα εμπνεύσει εμπιστοσύνη στο αποταμειωτικό κοινό, θα διευκολύνει την επιχειρηματική διαχείριση των Τραπεζών, εγγυόμενο την έγκαιρη διόρθωση και εξομάλυνση πιθανών προβλημάτων, που θα εμφανιστούν στην περαιτέρω πορεία του νεότευκτου τραπεζικού συστήματος.

Το σύστημα πληροφοριών

Η αντιμετώπιση της αποτελεσματικότητας του συστήματος πληρωμών δεν είναι ικανοποιητική. Το γεγονός, ότι το σύστημα πληρωμών αποτελεί ένα κατ' εξοχήν θεμελιώδες instrumentarium για την αναζωογόνηση του διατραπεζικού ανταγωνισμού και τη χάραξη μίας αποτελεσματικής νομισματικής πολιτικής, ανάγκασε την Βουλγαρία να θεσπίσει ένα σύστημα πληρωμών, ξεκινώντας από το μηδέν, αφού και η βουλγάρικη - ως οικονομία κεντρικού σχεδιασμού - δεν διέθετε σύστημα πληρωμών. Σε αντίθεση με την οικονομία της αγοράς στο σύστημα κεντρικού σχεδιασμού δεν υφίστατο η ανάγκη διασύνδεσης των Τραπεζών. Η πρόοδος, που σημειώθηκε στον τομέα αυτό ήταν μικρή.

Η περίπτωση της Βουλγαρίας είναι χαρακτηριστική, αφού οι μεγάλες Τράπεζες απολαμβάνουν πολλές φορές υποχρεώσεις, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι υπόλοιπες Τράπεζες δεν διέθεταν πιστωτικό υπόλοιπο στους λογαριασμούς τους.